

Димитар Николовски<sup>1</sup>

## НЕКОИ АСПЕКТИ НА ПРОБЛЕМОТ НА НЕВРАБОТЕНОСТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

### Вовед

Поновата македонска историја е испреплетена со турбулентни настани што со себе ги носи, повеќе од една деценија, долгиот транзициски процес. Сведоци сме на коренити промени во општествениот, политичкиот и економскиот живот. Македонското општество стана демократско и повеќепартиско, власта се издиференцира како законодавна, извршна и судска, а стопанството стана доминантно пазарно ориентирано (Печијарески и Роческа, 1998). Сосема очекувано, сите овие промени беа придружени со низа тешкотии карактеристични за една млада држава, но без поговор, најдлабоки и најдраматични беа негативните последици во економското живеење. Македонското општество стана екстремно раслоено, со развиена средна класа, огромен процент на осиромашена популација и мала, но економски и политички моќна елита (Печијарески, Николоски и Димески, 2002).

Бројни се критериумите според кои процесот на транзиција би се сметал за завршен. Според тврдењата на некои критичари на транзицијата, самиот факт што плурализмот и пазарната економија станаа доминантни концепти на општественото и економското уредување, покажува дека процесот на транзиција е завршен (Свејнар, 2002). Сепак, денес не е мал бројот на проблемите со коишто се соочуваат порнешните социјалистички земји кои од транзицискиот, постепено преминуваат во посттранзициски период на развој. Токму поради тоа, денес, наместо

<sup>1</sup> Авторот е асистент на Економски факултет – Прилеп.

расправа за процесот на транзиција, многу порелевантно е отпочнување со решавањето на посттранзициските последици, пред сè, во сферата на економијата.

Доколку се сака да се изврши рангирање на проблемите со коишто се соочува Република Македонија во моментот, тогаш лидерското место, во секој случај, ќе го заземе проблемот на невработеноста. Тоа што фрапира во третманот на невработеноста во нашата земја е парцијалниот и неконзистентен приод во решавањето на овој проблем. Без занемарување на обидите на извесни научни кругови и владини тела во третирањето на проблемот на невработеноста во Македонија, сепак, општа е констатацијата дека не постои општ изграден фронт за надминување на овој сериозен проблем, односно не постои единствена изградена политика на вработување (Јанеска, 2002). Научниот третман на проблемот на невработеноста би требало да опфати повеќе аспекти почнувајќи од идентификување на причините за високата невработеност, преку детерминирањето на карактеристиките на пазарот на трудот и структурата на невработените, па сè до утврдувањето на расположливите инструменти во борбата за намалување на невработеноста. Без систематски и научен пристап во третирањето на овој проблем, сите мерки би биле парцијални според својот опфат, и би имале ограничен домен на дејствување. Своевиден пример за ваквиот пристап во справувањето со невработеноста беше Законот за поттикнување на вработувањето, чии мерки не беа засновани на претходни истражувања на причините и карактерот на невработеноста во Република Македонија. Резултат на тоа беше слабиот ефект од мерките што ги предвидуваше овој закон и неговото неславно завршување.

Предмет на истражување во овој труд се основните елементи на влезата на проблемот на невработеноста во Република Македонија, потоа проблемите при мерењето на невработеноста и причините за разликите во постојните извори на податоци за неа, како и главните карактеристики на пазарот на труд во Република Македонија и неговите личности и разлики со пазарите на труд во земјите во транзиција. Одделно ќе бидат дадени соодветни препораки за преземање мерки за намалување на високата невработеност во Република Македонија.

### 1. Генеза на проблемот на невработеноста

Во третирањето на еден проблем, што систематски се манифестира на национално ниво во еден подолг временски период, каков што е проблемот на невработеноста, неопходно е најпрво да се идентификува влезата на проблемот, поточно причините за неговото манифестирање.

Во речиси сите постсоцијалистички економии, без исклучок во почетната фаза од транзицијата настана брз пораст на невработеноста. Причините за наглиот пораст на невработеноста се состоеја во иницијалниот транзициски шок, предизвикан од процесите на реструктурирање и реалокација (Бланцхард, 1997). Процесот на реструктурирање, пред сè, се однесуваше на сопственичката трансформација од поранешната државна, во новата приватна сопственост. Притоа, приватниот сектор во себе ги вклучува како приватизирани претпријатија што претходно беа во државна сопственост, така и *de novo* формираните приватни претпријатија. Реалокацијата, како процес, се однесуваше на постепено пренасочување на економската активност од сферата на индустријата и земјоделството кон секторот на услужните дејности којшто долго време беше занемаруван од страна на поранешните социјалистички режими. Сепак, ваквите глобални процеси во транзициските земји се карактеризираат со одредени специфичности што произлегуваат од идиосинкратскиот карактер на нивните економии.

Карактеристично за пред-транзицискиот период беше тоа што не постоеше класичен пазар на труд, а според тоа и концептот на отворена невработеност (Свејнар, 1999). Класичните централно-планирани социјалистички економии настојуваша да го „отстранат“ проблемот на невработеноста преку прекумерно вработување во државниот сектор. Примарна цел на ваквото потиснување на невработеноста беше: прво, да се ублажат социјалните тензии што би се појавиле со неа; и второ, да се прикаже социјалистичкиот режим како супериорна форма на организирање на општеството. Исклучок од останатиот социјалистички свет беше поранешна Југославија, каде што постоеја извесни форми на пазар на трудот и каде што формално концептот на отворена невработеност беше признат (Славески, 2001). Сепак, постојат извесни критики што ја истакнуваат ограничената форма на отворена невработеност во поранешна Југославија, поради политичкиот интервенционизам во пазарот на труд во земјата (Боери, 1997). Со оглед на тоа што во рамките на Југославија постоеја значителни регионални разлики во економскиот развој, тоа своевидно се отсликуваше и на пазарот на труд. Додека извесни региони беа високоразвиени и се карактеризираа со ниска невработеност, други во континуитет страдаа од неразвиеност и висока невработеност.

Во поглед на причините за високата невработеност во Македонија потребно е да се имаат предвид повеќе околности. Прво, основна причина за транзициската рецесија беше иницијалниот шок предизвикан од системските и структурните општествени и економски промени што во себе испреплетуваа повеќе процеси, како што се: либерализација на трговијата, приватизација, денационализација итн. Најочигледен инди-

катор за транзициската рецесија е падот на бруто домашниот производ којшто, и покрај подоцнежната стабилизација, сè уште го нема достигнато нивото од 1989 година. Второ, Република Македонија, како неразвиено подрачје во рамките на поранешна Југославија, се карактеризираше со релативно висока стапка на невработеност уште во предтранзициониот период. Овој факт е од особена важност, со оглед на тоа дека повеќето транзициски земји влегоа во процесот на транзиција со виртуелно непостоечка невработеност. Трето, иницијалниот транзициски шок што ги погоди без исклучок сите земји во транзиција, во случајот на Македонија беше засилен со колатералните ефекти од политичката нестабилност во регионот на Југоисточна Европа. Четврто, со оглед на долгогодишната перзистентност на економската криза во Македонија, таа со текот на времето доби карактер на продлабочена економска депресија, за чиешто надминување е потребен пакет од интегрални економски мерки. Имајќи ги предвид горенаведените моменти, може да се заклучи дека невработеноста во Република Македонија не е од привремен карактер, што од своја страна укажува на своевидни структурни нарушувања на пазарот на труд и наметнува потреба за натамошно темелно истражување на карактерот на невработеноста.

Во овој контекст, особено значајно е прашањето за рамнотежната стапка на невработеност којашто би била конзистентна со целите на транзицијата, а којашто уште се нарекува одржлива стапка на невработеност. Одржливата стапка на невработеност во транзициските економии би требало да претставува супститут за она што претставува природната стапка на невработеност или NAIRU<sup>2</sup> за пазарите на труд во развистите пазарни економии. NAIRU, всушност е рамнотежната стапка на пазарот на труд и ја претставува најниската невработеност при којашто стапката на инфлација е константна (Blanchard and Katz, 1997). Во литературата постојат голем број полемики зошто NAIRU се разликува од една до друга земја или, пак, зошто варира во текот на времето. Во основа постојат две групи фактори коишто влијаат врз NAIRU: шок-ови и институционални фактори, а исто така, не се исклучува и можноста тие да дејствуваат во интеракција и да предизвикаат специфични ефекти (Blanchard and Wolfers, 2000). Повеќето автори, исто така, го потенцираат значењето на NAIRU концептот на долг рок, истакнувајќи дека на краток рок невработеноста може да отстапува од нејзината природна стапка, но на долг рок секогаш се враќа на нивото на природната стапка (Ball and Mankiw, 2002).

<sup>2</sup> NAIRU доаѓа од англиските "Non Accelerating Inflation Rate of Unemployment" што во превод означува стапка на невработеност што не предизвикува зголемување на инфлацијата.

Имајќи ги предвид спецификите на пазарите на труд во земјите во транзиција, постојат повеќе аргументи дека NAIRU концептот е неприемлив. Неадекватноста на NAIRU концептот за транзициските економии произлегува од следниве причини: релативно краткиот временски период на постоење на пазарот на труд, недовршениот процес на оформување на неговите институции, изразените инфлаторни шокови на почетокот од транзицискиот период, не постоењето конзистентни извори на податоци за макроекономските текови во предтранзицискиот период. Од друга страна, неопходно е да се дефинира нов концепт на таканаречената одржлива стапка на невработеност во земјите во транзиција којашто во себе ќе ги вклучи карактеристиките на нивните пазари на труд. Така, во согласност со богатата традиција на литературата посветена на „оптималната брзина на транзицијата“ (OST<sup>3</sup>), одржливата стапка на невработеност може да се дефинира како стапка на невработеност што одговара на највисоката стапка на вработување, којашто овозможува континуирано одвивање на процесите на реструктурирање и реалокација истовремено земајќи ги предвид спецификите на транзициските пазари на труд.

## 2. Мерење на невработеноста

Квантифицирањето на невработеноста претставува основен предуслов за понатамошно преземање мерки за нејзино намалување. Во Македонија постојат два основни извора на податоци за невработеноста: Анкетата за работна сила што ја спроведува Државниот завод за статистика и податоците од Заводот за вработување на Република Македонија<sup>4</sup>, што претставуваат административен извор на податоци.

Анкетата за работната сила (АРС) ја спроведува Државниот завод за статистика еднаш годишно, почнувајќи од 1996 година. Целта на оваа анкета е да обезбеди податоци за обемот и структурата на работната сила во Република Македонија во согласност со меѓународните стандарди, пропишани од страна на Меѓународната организација на трудот (ILO<sup>5</sup>). Примената на меѓународните стандарди е од особено значење, бидејќи овозможува споредливост на добиените податоци во меѓународни рамки. Основна единица за анкетање претставува домаќинството и сите негови членови. Големината на примерокот во анкетата изнесува 7200 домаќинства, што претставува околу 1,5 проценти од

<sup>3</sup> OST доаѓа од англиските "Optimal speed of transition".

<sup>4</sup> Од неодамна преименуван во агенција за вработување на Република Македонија.

<sup>5</sup> ILO – International Labour Organisation

вкупниот број домаќинства во државата. Оценетата стапка на невработеност, според АРС, во периодот од 1996 до 2003 година е дадена во Табела 1:

Табела 1: Стапка на невработеност во Република Македонија според АРС, период 1996-2003 година

Година	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Стапка на невработеност	31,9%	36,0%	34,5%	32,4%	32,2%	30,5%	30,5%	36,7%

Извор: Државен завод за статистика, Анкета за работна сила (АРС)

Од друга страна, Агенцијата за вработување врши евидентирање на невработените врз принципот на пријавување и обезбедува други услуги за невработените, коишто се пропишани со Законот за вработување и осигурување во случај на невработеност<sup>6</sup>. Меѓу другото, Агенцијата за вработување дава услуги од размена на трудот за работодавците, дава совети на работодавците за законите и другите прописи и нивната примена, врши обука, преквалификација или доквалификација, врши советување на работодавците за вработување на невработените лица со поволни услови, дава услуги од размена на трудот за невработените и други лица што бараат работа, врши професионална ориентација на невработените и други лица кои бараат работа, како и посредување при вработување.

Мерењето на обемот на невработеноста во Република Македонија е предмет на низа критики со оглед на фактот дека постои изразита неусогласеност помеѓу двата основни извора на податоци за невработеноста. Имено, бројот на невработени евидентирани во Агенцијата за вработување во последниве неколку години значително го надминува оценетиот број невработени според Анкетата за работна сила. Како показател на отстапувањето помеѓу двата извора на податоци на невработеноста се користи соодносот помеѓу бројот на невработени, оценети според АРС, и бројот на евидентирани невработени во Агенцијата за вработување (LFS/R<sup>7</sup> ратио). Движењето на овој сооднос во периодот од 1996 до 2003 година е прикажан во Табела 2:

<sup>6</sup> „Службен весник на РМ“, бр. 37/97.  
<sup>7</sup> LFS?R – Labour Force Survey/Registerd.

Табела 2: Сооднос помеѓу бројот на невработените (АРС/евидентирани)

Година	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
LFS/R ratio	1,03	1,12	1,03	0,79	0,71	0,75	0,74	0,82

Извор: Наши пресметувања врз база на податоците од АРС и Агенцијата за вработување на Република Македонија

Причините за изразените разлики, особено од 1999 година наваму, треба да се бараат како во недостатоците при евидентирањето на невработените, така и во политиката на третманот на невработените. Иако процентот на евидентирани невработени, кои се корисници на паричен надоместок од Агенцијата за вработување е релативно низок (околу 11 проценти од вкупно евидентираниите), сепак останатите бенефиции што ги имаат евидентираниите невработени (покриено здравствено осигурување, право на социјална помош и сл.) создаваат значителен поттик за евидентирање и помеѓу оние кои се неактивни или, пак, се вработени во неформалниот сектор (Јанеска, 2002).

Македонија спаѓа во групата транзициски земји со највисок удел на неформалниот сектор во економијата. Така, учеството на македонската работна сила во неформалниот сектор е оценето дека достигнува околу 35% (Schneider, 2002; Николовска, 2000). Со оглед на високото учество на неформалниот сектор во вкупната економија, постојат индикации дека вработувањето во неформалниот сектор, според оценката на Анкетата за работна сила, е потценето. Тоа значи дека обемот на евидентирани невработени во голема мера е предизвикан од мерките на социјалната политика и не може да ја даде вистинската слика за невработеноста во Република Македонија.

На непрецизноста на АРС укажуваат и другите анкети што ги спроведува Државниот завод за статистика, како што е, на пример, Анкетата за потрошувачката на домаќинствата. Слични констатации се наведени и во повеќе извештаи на меѓународните организации, каков што е, на пример, извештајот за Република Македонија на Светската банка од септември 2003 година (World Bank, 2003). Според овој извештај, АРС „страда“ од извесен степен на неточно прикажување од страна на анкетираниите и, доколку се земат предвид вработените во индивидуалните земјоделски стопанства и неплатените работници во семејните бизниси, тогаш стапката на невработеност значително би се намалила за околу 10 процентни поени.

Причините за манифестираните големи разлики помеѓу двата извора на податоци за невработеноста во Република Македонија мошне илустративно се прикажани на следниов дијаграм<sup>8</sup>:



Од дијаграмот може да се заклучи дека разликите помеѓу двата извора на податоци за невработеноста произлегуваат од незанемарливиот обем на следниве три категории лица: вработени во неформалниот сектор и евидентирани како невработени; неактивни и евидентирани како невработени; и невидентирани невработени според APC. Првите две категории лица не се третираат за невработени според APC, но од друга страна тие се евидентирани како невработени во Заводот за вработување. Третата категорија лица се невработени според критериумите на APC, но не се евидентирани како невработени во Заводот за вработување. Во случајот на Република Македонија може да се заклучи дека првите две категории според бројноста, во голема мера ја надминуваат третата категорија лица, па заради тоа бројот на евидентирани невработени е значително поголем од бројот на невработените оценети според APC.

Извор: Анкета за работната сила, 2002 и Завод за вработување на Република Македонија.

### 3. Карактеристики на пазарот на труд

Анализата на карактеристиките на пазарот на трудот во Република Македонија има за цел да го лоцира проблемот на невработеноста, особено на оние групи во рамките на работната сила кои најмногу се погодени од овој проблем. При анализата на пазарот на труд во Македонија во текот на општествено-економската трансформација може да се разликуваат два периода: првиот од 1990 до 1995 и вториот од 1996 до денес. Постојат две основни причини за издвојување на овие два периода. Имено, прво, тоа е евидентната разлика во одвивањето на процесот на транзиција помеѓу првата фаза на иницијален шок и втората фаза на постепена стабилизација. Втората причина, пак, е повеќе техничка и се однесува на постоењето на расположливи податоци за анализа на трендовите на пазарот на труд. Во тој контекст, 1996 година претставува критична година со оглед на тоа што тогаш за првпат е забележан пораст во бруто домашниот производ и за првпат е воведена Анкетата за работната сила. Што се однесува до карактеристиките на пазарот на труд во Република Македонија, исто така, треба да се имаат предвид неколку специфики.

Прво, учеството на работната сила во вкупното работоспособно население бележи континуиран пад во текот на целиот транзициски период. Тоа укажува на постепено зголемување на неактивното работоспособно население. Оваа појава особено е карактеристична кај помладото население (од 15 до 24 години) кај којшто, заради неповолните перспективи на пазарот на труд, се јавува феноменот на продолжено школување во високото образование. Овој показател има помала нумеричка вредност кај жените отколку кај мажите, при што тоа е особено нагласено кај етничките заедници со муслиманска вероисповед. За намалување на споменатото учество придонесува и предвременото пензионирање, како и сè поизразениот процес на емиграција на македонската работна сила (Јанеска, 2001). Движењето на учеството на работната сила во вкупното работоспособно население, од 1996 до денес е дадено во Табела 3.

Второ, пазарот на труд во Република Македонија се одликува со изразена сегментација. Тоа значи дека одделни категории од работната сила се соочуваат со релативно висока веројатност да станат невработени или да останат во контингентот на невработени во текот на подолг временски период. Во тој поглед, посебно се издвојуваат младите како и работниците со пониски квалификации, чие идентификување како особено сензибилни слоеви на пазарот на трудот (кои се во поголема мера подложни на невработеност) е од особено значење за преземање на тамошни мерки за намалување на невработеноста. Така, стапката на

невработеност кај најмладата група работници (на возраст помеѓу 15 и 24 години) во 2002 година изнесува 58,4% и е речиси двојно повисока од просечната стапка на невработеност. Слично, стапката на невработеност на лицата со основно образование во 2002 година изнесува 41,8%, што е за десетина процентни поени повисока од просечната стапка на невработеност.

Табела 3. Учество на работната сила во вкупното работоспособно население во Република Македонија, период 1996-2003 година

Година	Вкупно	Маж	Жени
1996	54.9%	66.9%	42.9%
1997	53.7%	66.5%	41.2%
1998	54.8%	67.4%	42.2%
1999	53.1%	65.5%	40.8%
2000	52.9%	64.4%	41.7%
2001	55.5%	65.6%	45.5%
2002	52.6%	63.7%	41.5%
2003	54,5%	65,6%	43,4%

Извор: Државен завод за статистика, АРС

Трето, доколку се има предвид динамиката на пазарот на труд, може да се заклучи дека македонскиот пазар на труд е изразито стагниран. На тоа укажува фактот што стапката на премин од невработеност кон вработување е скоро двојно помала од стапката на премин од невработеност кон неактивност. Слично, стапката на премин од неактивност кон вработување е скоро двапати помала од стапката на премин од неактивност кон невработеност. Тоа значи дека причините за високата невработеност во Република Македонија не треба да се бараат во високата стапка на премин од вработеност кон невработеност, но во многу малата веројатност за излез од состојбата на невработеност (Николовски, 2004). Тековите на македонскиот пазар на труд меѓу основните категории (вработени, невработени и неактивни) се дадени во Табела 4.

Четврто, доминантен дел од невработените во Македонија (повеќе од 80 проценти) се долгорочно невработени, што укажува на високата стапка на депресијација на човековиот капитал. Тоа го потврдува структурата на невработените според должината на невработеноста (Табела 5). За долгорочно невработени се сметаат оние работници кои бараат работа подолго од една година. Со оглед на тоа што оваа категорија невработени се посебно погодени од ефектот на „застарување“ а вештините со кои располагаат, за нив се неопходни посебни мерки. Иако резултат на долгорочната невработеност пазарот на труд во Република

публика Македонија, впрочем како и во останатите земји во транзиција, стана помалку динамичен, со изразено стагниран контингент на невработени, што постепено води кон зголемување на невработеноста (Свејнар, 2002).

Табела 4: Текови на пазарот на труд во Република Македонија

	Вработени 2003	Невработени 2003	Неактивни 2003
Вработени 2002	88,97%	5,80%	5,23%
Невработени 2002	9,76%	73,42%	16,82%
Неактивни 2002	1,86%	3,82%	94,32%

Извор: Државен завод за статистика, АРС

Петто, за разлика од другите земји во транзиција, во Република Македонија не настана значајна секторска реалокација на работната сила. Како што беше погоре истакнато, генералниот тренд на промените во вработувањето во земјите во транзиција се состои во намалување на секторите на индустријата и земјоделството, а постепено зголемување на секторот на услугите, што беше занемаруван во предтранзицискиот период. Во тој поглед, секторската реалокација Македонија е многу поблиска до регионалните карактеристики на нискоразвиените транзициски економии од Југоисточна Европа, каде што сè уште е големо ангажирањето на работната сила во земјоделството, а во услужниот сектор и натаму стагнира.

Шесто, релативно висок процент од работната сила во Македонија е ангажиран во неформалниот сектор. Тоа посебно го отежнува истражувањето на карактеристиките на пазарот на труд, бидејќи обемот и структурата на неформалниот сектор не може точно да се утврди и најчесто е предмет на паушални проценки. Најманифестна придружна појава на неформалниот сектор е појавата на подвработеност, каде што висококвалификуваните кадри се занимаваат со нископродуктивни економски активности или, пак, имаат несоодветни форми на вработување (Николовски, 2001). Високиот процент на вработени во неформалниот сектор претставува еден од изворите на контроверзите при мерењето на невработеноста.

Табела 5. Структура на невработените во Република Македонија според должината на невработеноста, период 1996-2003 година

Година	До 1 месец	2-5 месеци	6-11 месеци	12-17 месеци	18-23 месеци	2 години	3 години	4 год. и повеќе
1996	3.2%	5.2%	10.9%	7.9%	8.2%	11.7%	8.4%	44.5%
1997	2.4%	5.4%	9.1%	7.3%	8.6%	14.1%	9.6%	43.6%
1998	1.8%	6.0%	9.3%	5.9%	7.9%	1.5%	12.2%	55.4%
1999	4.4%	4.2%	7.6%	5.2%	7.5%	0.9%	10.9%	59.3%
2000	4.8%	4.7%	7.2%	4.6%	7.8%	1.2%	9.3%	60.4%
2001	3.4%	4.4%	5.3%	5.9%	5.3%	0.9%	10.0%	64.8%
2002	2.3%	5.8%	7.4%	4.1%	5.9%	1.2%	10.5%	62.8%
2003	3.0%	5.3%	6.6%	5.8%	3.4%	0.7%	11.7%	63.6%

Извор: Државен завод за статистика, АРС.

На крајот треба да се истакне уште дека перзистентноста на невработеноста во Република Македонија и нејзиниот долгорочен карактер имаат своевидно влијание и врз одржливата стапка на невработеност. Имено, променетата структура на невработеноста во којашто доминантно учество има долгорочната невработеност, предизвика значителен дел од работната сила да стане невработлив, наоѓајќи се на границата помеѓу невработеност и неактивност. Зголемената одржлива стапка на невработеност, исто така, произлегува и од намалената просторна и професионална мобилност на работната сила. Оттаму, при преземањето мерки за намалување на невработеноста, меѓу другото, ќе треба да се влијае во насока на промена на структурата и карактерот на невработеноста.

#### 4. Препораки за намалување на невработеноста

По идентификувањето на причините и карактерот на невработеноста во Република Македонија, се наметнува прашањето дали невработеноста е проблем што се манифестира како резултат на шок на страната на побарувачката или на страната на понудата? Иницијалната транзициска рецесија, што предизвика пад во бруто домашниот производ и индустриското производство за последица имаше зголемена невработеност којашто, пред сè, произлегуваше од намалувањето на општествениот (државниот) сектор. Врз основа на ова може да се заклучи дека првобитно, невработеноста произлегуваше од претпоставките за намалената агрегатна побарувачка, манифестирајќи се како проблем на страната на побарувачката. Но, имајќи го предвид долготра-

јниот карактер на економската депресија, таа своевидно се одрази и врз пазарот на труд, создавајќи стагнирант и раслоен пазар на труд на којшто доминира долгорочната невработеност. Најочигледна последица на ова е депресијацијата на човековиот капитал на невработените кои со тек на време стануваат невработливи. Кај долгорочно невработените е карактеристична појавата на обесхрабреност во потрагата по работа, поради што овие работници се соочуваат со големи изгледи да преминат во неактивност. Границата помеѓу невработените и неактивните постепено се губи, заради што самиот пазар на труд добива една сосема нова категорија работници кои се наоѓаат помеѓу невработеност и неактивност. Долготрајната економска криза предизвика проблемот на невработеноста постепено да се прелее од страната на побарувачката на страната на понудата. Според тоа, Република Македонија располага со релативно неатрактивна понуда на пазарот на труд што, како констатација, е од особено значење во однос на мерките коишто би се презеле во насока на намалување на невработеноста.

Од претходната слаборација произлегува дека во третманот на невработеноста треба да се примени интегрален пристап. Борбата за надминување на високата невработеност во Македонија треба да се води на два фронта: прво, на макроекономско ниво, преку подобрување на општиот макроекономски амбиент во државата; и второ, на ниво на пазарот на труд преку адекватни реформи на институциите на пазарот на труд. Во таа насока, некои автори, на пример, зборуваат за потребата од динамизирање или за оживување на македонското стопанство (Тодорова, 2003). Динамизирањето, секако, би се постигнало со поттикнување на агрегатната побарувачка било со помош на инструментите на монетарната или фискалната политика. Но, паралелно е неопходно да се јакне и понудата, особено на пазарот на трудот, преку подобрување на квалификациската структура и вештините со коишто располага работната сила во Република Македонија (Димитриева и Јанеска, 2000).

Во тој контекст, неопходно би било да се преземат посеопфатни економски реформи што би го подобриле севкупниот макроекономски амбиент во државата. Една од формите на макроекономските мерки е субвенционирањето на претпријатијата на директен начин за креирање нови работни места или индиректно намалување на трошоците на работодавците за вработување нови работници. Притоа, посебен акцент треба да се стави на креирањето нови работни места во пропусливите дејности, односно во оние сектори што се наоѓаат во подем, со напоредно згаснување на работните места во другите дејности. Овој процес, означен со терминот „креативна деструкција“ треба да биде основен критериум во водењето на структурните реформи.

Од друга страна, неопходно би било да се стимулира понудата преку подобрување на условите за инвестирање и зголемување на конкурентноста на претпријатијата на домашните и странските пазари. Со оглед на карактеристиките на македонското стопанство, коешто се соочува со пазар со релативно мала апсорпциска моќ, особено треба да се стимулира развојот на мали и средни претпријатија. Во тој контекст, еден од интересните облици на економска активност е самовработувањето коешто, доколку адекватно се стимулира преку даночни олеснувања и поволно кредитирање, ќе треба во значителна мера да ја амортизира големата невработеност. Стимулирањето на малите бизниси ќе треба стратегиски да се поттикнува во оние сектори каде што македонското стопанство има компаративни предности во однос на светските пазари и чие производство и услуги би биле извозно ориентирани. Покрај улогата во зголемувањето на агрегатната побарувачка, значењето на овој сектор се гледа и во тоа што ќе придонесе во „формализирањето“ на огромниот неформален сектор во македонското стопанство.

Интегралниот пристап во третирањето на невработеноста значи подеднаква примена на мерките на пасивната и активната политика на пазарот на труд. За разлика од мерките на пасивната политика коишто, пред сè, се однесуваат на социјалните трансфери за невработените, мерките на активната политика се насочени кон асистирање на невработените за нивно враќање на пазарот на трудот и полесно вработување (Мартин, 2000). Изразено како процент од бруто домашниот производ, Република Македонија сè уште многу повеќе троши за спроведување на мерките на пасивната политика, во споредба со мерките на активната политика на пазарот на труд. Така, за мерките на пасивната политика на пазарот на труд во 2002 биле потрошени 1,86 проценти од бруто домашниот производ, додека на мерките на активната политика биле потрошени само 0,05 проценти. Споредено со просекот на земјите на ОЕЦД, кај кои горенаведените индикатори изнасуваат 1,43 и 0,23 проценти респективно, може да се заклучи дека постои простор за поголема застапеност на мерките на активната политика на пазарот на труд (Николоски и Печијарески, 2003). При примената на мерките на активната политика на пазарот на труд, тие треба внимателно да се насочуваат кон оние целни групи коишто најмногу се погодени од невработеноста и кај кои овие мерки можат да дадат најголем ефект.

Во решавањето на проблемот на невработеност во Република Македонија неопходно е да се користат искуствата од европските земји кои припаѓаат на „клубот на ниска невработеност“, како и поранешните транзициски земји коишто успешно го завршија процесот на евроинтеграција. Во таа насока, со право се укажуваше на неопходноста од соод-

ветна трансформација на Заводот за вработување, со цел тој да стане поактивен фактор во функционирањето на пазарот на труд во Република Македонија (Јанеска, 2002). Денес можеме да констатираме дека трансформацијата на оваа институција е во завршна фаза.

### Заклучни размислувања

Невработеноста, паралелно со останатите аномалии на транзицијата, претставува една од најманифестните појави во македонското транзициско општество. Долгорочната невработеност има далекусежни економски и социјални последици заради што се наметнува потребата од соодветен научен пристап за нејзино надминување. Економските последици од невработеноста се согледуваат во стагнантниот карактер на македонското стопанство коешто, по долги години од започнувањето на транзицијата, сè уште го нема достигнато нивото на бруто домашниот производ од пред-транзицискиот период. Социјалните последици од невработеноста се изразени преку појавата на екстремна сиромаштија на одделни слоеви од населението, а којашто е придружена со висок степен на маргинализација и социјална ексклузија.

Неусогласеноста помеѓу различните извори на податоци за невработеноста во Република Македонија во голема мера го отежнува нејзиното квантифицирање. Големите број евидентирани невработени во Агенцијата за вработување ја истакнува несоодветноста на социјалната политика во третманот на невработените. Тука, пред сè, треба да се истакне поттикот за евидентирање што го создава здравственото осигурување на невработените и користењето социјална помош, што би требало да биде решено на поинаков начин. Од друга страна, заради енормниот неформален сектор во македонското стопанство, оценетата стапка на невработеност според Анкетата за работната сила се смета за прекумерна. Според тоа, неопходно е да бидат направени одредени подобрувања во спроведувањето на оваа анкета од страна на Државниот завод за статистика.

Македонскиот пазар на труд во голем дел ги има истите карактеристики како и останатите транзициски економии, но истовремено има и свои идиосинкратски белези. Од општите карактеристики на транзициските пазари на труд коишто се манифестираат и на македонскиот пазар на труд се: зголемената невработеност заради иницијалниот транзициски шок, а особено на долгорочната невработеност; намаленото учество во работната сила во вкупното работоспособно население; и изразената сегментација на пазарот на труд, којашто се манифестира со непропорционална распределеност на невработеноста кај различни гру-



ни од работната сила. Покрај овие општи белези, македонскиот пазар на труд се издвојува со енормното учество на неформалниот сектор; изразито стагнантниот карактер на тековите на пазарот на труд; и занемарливата секторска реалокација на трудот што настана во процесот на транзицијата.

Мерките за надминување на високата невработеност во Република Македонија би требало да ги вклучат како општите макроекономски реформи, така и адекватна политика на пазарот на труд, вклучително и на реформи на неговите институции. Само преку соодветни мерки што врамнотежено би ја стимулирале побарувачката и понудата на макроекономско ниво ќе може да се обезбеди континуиран економски развој и постепено редуцирање на невработеноста на долг рок. Реформите на институциите на пазарот на труд ќе треба да овозможат флексибилност на пазарот на труд, при што главно треба да се користат искуствата од понапредните транзициски земји.

### Референци

- Ball, L. and Mankiw, G.** (2002) "The NAIRU in Theory and Practice", *Journal of Economic Perspectives*, 16 (4-Fall): 115-136;
- Blanchard, O.** (1997) *The Economics of Post-Communist Transition*, Clarendon Press Oxford;
- Blanchard, O. and Katz, L.** (1997) "What We Know and Do Not Know About the Natural Rate of Unemployment", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No. 1 (Winter): 51-72;
- Blanchard, O. and Wolfers, J.** (2000) "The Role of Shocks and Institutions in the Rise of European Unemployment: the Aggregate Evidence", *The Economic Journal*, Vol.110, No. 462 (March), pp. C1-C33;
- Boeri, T.** (1997) "Labour market reforms in transition economies", *Oxford Review of Economic Policy*, 13 (2): 126-140;
- Димитриева, Е. и Јанеска, В.** (2000) „Размисли за можни решенија за совладување на проблемот на невработеноста во Република Македонија“, *Економски и социјални аспекти на невработеноста во Република Македонија и во Република Бугарија и претпоставки за нејзино намалување*, Friedrich Ebert Stiftung, стр. 185-199;
- Јанеска, В.** (2001) *Современите меѓународни миграции, емиграцијата од Република Македонија и социо-економскиот развој*, Економски институт – Скопје;
- Janeska, V.** (2002) "Employment in South-East Europe, The Case Study of Republic of Macedonia", *Employment and Labour Market Policy in South-East Europe, Country Report for Republic of Macedonia*, Friedrich Ebert Stiftung, pp. 106-125;
- Martin, P.** (2000) "What Works Among Active Labour Market Policies: Evidence from OECD Countries' Experiences", *OECD Economic Studies*, 30(1): 79-113;
- Николовска, Н.** (2000) *Големата илузија – промени*, Новинарски колумни, Утрински весник, Култура, Скопје;

- Николоски, Д. (2001) „Теоретско-методолошки претпоставки за истражување на феноменот на подвработеност во Македонија“, *Економија и Бизнис*, мај 2001;
- Николоски, Д. и Печијарески, Јь. (2003) „Регионалните карактеристики на пазарите на труд во земјите во транзиција“, *Зборник на трудови од меѓународниот симпозиум „Регионалната соработка и економскиот развој“*, Економски факултет – Прилеп, стр. 161-176;
- Nikoloski, D. (2004) "Labour Market Flows in Transition Countries with Particular Reference to Macedonia", *Economic Development and Reconstruction Policies in Southeast Europe – The Influence of European Integration*, Dubrovnik, May 7-8;
- Печијарески, Јь. и Роческа, С. (1998) *Транзицијата во Македонија, помеѓу теорија и пракса*, НИП Метафора, Прилеп;
- Печијарески, Јь., Николоски, Д. и Димески, С. (2002) *Македонските граѓани на крајот од дваесеттиот и почетокот од дваесет и првиот век*, НИП Метафора, Прилеп;
- Schneider, F. (2002) "The size and development of the shadow economies of 22 transition and 21 OECD countries", *IZA Discussion Paper*, 514 (June);
- Славески, Т. (2001) „Зошто македонските граѓани се чувствуваат несигурно“, *Зборник Македонија 1989-1999*, Институт Отворено општество, Скопје, стр. 317-325;
- Svejnar, J. (1999) "Labour markets in the transitional Central and East European Economies", *Handbook of Labour Economics*, 3: 2809-2857;
- Svejnar, J. (2002) "Transition Economies: Performance and Challenges", *Journal of Economic Perspectives*, 16 (1-Winter): 3-28;
- Годорова, С. (2003) „Ублажување на проблемот на невработеноста – клучна цел на макроекономската политика“, *Економија и бизнис*, 69, 70, 71;
- World Bank (2003): "FYR Macedonia Country Economic Memorandum – Tackling Unemployment", Report No. 26681-MK;

Dimitar Nikoloski

SOME ASPECTS OF THE UNEMPLOYMENT PROBLEM  
IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA

## Summary

The phenomenon of open unemployment has been considered as an obvious consequence of the initial transitional shock. Nowadays, there is a considerable discrepancy between the main sources of unemployment data: LFS and registered unemployment. The main reason for inflated figures of registered unemployment in Macedonia are the increasing number of people who work in the informal sector or are inactive, but register as unemployed in order to benefit from the social safety net. Macedonian labor market is characterized with decreasing trend of participation rate, rising segmentation of the labor force, sclerotic labor market flows, considerable long-term unemployment and high rate of employment in the informal sector. Measures for improvement of Macedonian labor market performance should be undertaken on two separate fronts. On the macroeconomic level should be created adequate climate for investments and economic development. On the other hand, labor market functioning should be improved by appropriate reforms of labor market institutions.